

BİR TÜRK AMİRALI

XVI ıncı asrın büyük Geografı : Piri Reis

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Âfet, 1937 senesi başlangıcında Cenevre Coğrafya Cemiyeti konferans salonlarında "XVI ıncı asrın Türk coğrafyacısı, Amerikanın eski haritasını yapan Türk Amiralı: Piri Reis,, adlı bir konferans vermişti. İsviçrenin ilim ve tarih muhitinde büyük bir dikkat ve alâka uyandıran bu konferanstan İsviçre matbuatı takdîrkâr bir lisan ile bahsetmişlerdi. Türk tarihi bakımından çok kıymetli bir etüd teşkil eden bu konferansı (Belleten) in okuyucularına aynen sunuyoruz.

Dünya ilk sakinleri için çok esrarengizdir. İnsanların, üstünde yaşadıkları toprak hakkında doğru bir fikir edinebilmeleri için aradan uzun zamanlar geçmesi lâzımgeldi. Beşeriyetin uzak menşeleri (coğrafya) çok az malûmdur. Bu hususta bütün bildiklerimiz kablettarihin yeni araştırmaları arasında farkedebildiklerimizden ibarettir. Bir toprağı keşfetmek seyahat alışkanlığına ihtiyaç gösterir. Öyle anlaşılıyor ki beşeriyet daima yollar araştırmış, ilk insanlar müşkillere rağmen bu umumî kaideye tâbi olagelmıştır. Bununla beraber insanların oturdukları veyahut dolaştıkları yerlerin grafiklerini tesbit etmeleri pek eski bir fikir olduğu da anlaşılmaktadır. (Bayan Âfet konferansının bu noktasında, dünyayı tasvir eden bir taş üzerine yapılmış haritanın resmini göstererek :

"İşte Sumerlilerde dünyayı tasvir eden en eski harita,,

Bu konferansında size haritacılığın eski tarihini anlatacak değilim ; bu, benim ihtisasım haricindedir ; bunu yapabilmek için uzun araştırmalara, ve bu hususta mütehassıs olarak yetişmiş olmağa ihtiyaç vardır. Ben, sadece, Türkiyede yapılan araştırmalar neticesinde keşfedilen bir haritadan bahsetmek istiyorum ki o da coğrafyacı bir Türk Amiralının yaptığı ve Kristof Kolomb'un haritasından da istifade ederek tamamladığı en eski Amerika haritasıdır. Bu keşfin tarihçesi ve Büyük Amiralın hayatı konferansımın mevzuunu teşkil edecektir.

Yeni Türkiye Devleti, 1923 te imzalanan Lozan muahedename-siyle, kendisine Osmanlı İmparatorluğunun bıraktığı harpler devrini, zaferle, bitirmiş bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde kurulan devletler arasında Türkiye, Büyük Kurtarıcısı Atatürk'ün nazirsiz gayretleri sayesinde tam istiklâlini kazanmış ve Cumhuriyet şeklinde teessüs etmiştir.

Diğer bütün sahalarda olduğu gibi ilmi sahada da aynı geniş ve müspet hamlelerle yürüyen yeni rejim, memlekette dağınık bir halde bulunan ve o vakte kadar ya unutulmuş, ya toprak altında, kilit arkasında bırakılmış olan tarihi kıymetleri de meydana çıkardı. Bu maksatla İstanbul'un sarayları birer ilim mekezi haline konuldu.

(Bayan Âfet, konferansının bu noktasında dinleyicilere :

Saray - burnunda yükselen ve XV inci asırdan XIX uncu asra kadar her devrin mimarî tarzlarının karakteristik işaretlerini taşıyan Eski Topkapı hazinelerinden bazı röprodüksiyon'larını projeksiyon ile gösterdi. Bu röpsodüksiyonlar şunlardı :

1 — Osmanlı Sultanlarının eski ikametgâhı olan Topkapı Müzesinin umumî manzarası.

2 — Topkapı Müzesinin umumî plânı.

3 — Topkapı Müze ve Sarayı. «Denizden görünüşü.»

4 — Müzenin büyük ve muhteşem giriş kapısı «Orta Kapı».

5 — Müzenin iç odalarından biri.

6 — Müzede zengin çini koleksiyonu.

7 — Topkapı Sarayı ve Müzenin manzarası.

8 — Müzenin başka bir panoraması.

9 — Topkapı Sarayından bir manzara.

Filhakika Topkapı Sarayı, paha biçilmez kıymette hazineleri ihtiva etmektedir. Bir zamanlar Sarayın küçük bir camii olan yer bugün en değerli kitaplarla zengin bir kütüphanedir. Bu kütüphaneye tahsis olunan kitapları tefrik ve tasnif ederken o devirde (1929) Müzeler Umum Direktörü ve şimdi Türk Tarih Kurumu İkinci Reisi olan Bay Halil Edhem, bu eserler arasında fevkalâde değerli bir harita, daha doğrusu bir portulan (= sahilleri ve limanları anlatan eser) buldu. Bu portulan, o zamandan itibaren birçok âlimler tarafından tetkik edildi. Bu keşfi takiben müteaddit etüdler neşrolundu. Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün emriyle, bu haritanın kopyesini bastırdı.

(Bayan Âfet burada, dinleyicilerine şunları gösterdi:

1 — Portulananın röprodüksiyonu. (Portulan'ın tarihi 1513 tür Kemal Reis'in yeğeni Piri Reis'in imzasını taşıyor).

2 — Cumhuriyet Hükümetinin, haritayı müteakip Devlet Matbaası delâletiyle neşrettiği Kitabı Bahriye-ki Piri Reis'in en mühim eseridir -, Türklerin gemicilik ilminde olduğu gibi denizcilik ilmindeki istidat ve kabiliyetlerinin en büyük bir delilini teşkil eder.

3 — 1528 tarihli olan ve Şimalî Amerikayı gösteren başka bir dünya haritasından bir parça. Bu röprodüksiyon elle yapılmıştır. (Hakikî büyüklüktedir).

Osmanlı İmparatorluğunun deniz hakimiyeti

ve

bu hakimiyetin XV inci asır sonlarına doğru hudutları

Türkler, XV inci asırda, İstanbul'u fethettikten sonra Karadeniz ve Akdeniz'de hükümranlıklarını temin için Venediklileri, Cenevizleri ve bunların müttefiki olan Sen-Jan Şövalyelerini bir çok defalar yenmişlerdi.

XVI inci asırda, Türkler, hakimiyetlerini garpta Viyana'ya, Şarkta ve Cenupta Kafkasya, İran, Mezopotamya, Suriye, Arabistan, Yemen, Mısır, Cezayir ve Tunus'a kadar genişletmişlerdi. Böylece muhtelif birçok denizlerle alâkalanan Türkler için Karadeniz bir Türk gölü halini almıştı, Akdenizin cenup, şark sahilleriyle hemen bütün adaları ve Adriyatik'in şark kıyıları onların tasarrufuna geçmiş bulunuyordu. Türk bayrağı sadece Kızıldeniz ve Umman denizinde görünmekle kalmıyor, Türk donanması onu hattâ Hint adaları sahillerine kadar götürüyordu.

(Bayan Âfet şu projeksiyonları gösterdi:

1 — XVI inci asırda Osmanlı donanması Karadenizde, hemen bütün Akdenizde, ve Kızıldenizde, Basra Körfezinde ve Hint Okyanosunun bir kısmı üzerinde hüküm sürüyordu.

2 — Meçhul bir Portekiz haritacısının 1517 de yapılmış haritası (Hint Denizindeki Osmanlı hükümranlığı burada sarahaten işaret edilmiştir).

Burak Reisler, Kemal Reisler, Barbaros'lar Turgud Reisler, Kılıç Ali Reisler ve daha niceleri gibi Piri Reis de XV inci ve XVI inci asırlarda uzak denizlerde Türk hükümranlığı tesis etmiş ve Türk donanmasını zaferden zafere götürmüş olan Türk amirallerinden biridir.

Piri Reisin tercümei hali

Piri Reis 1468 de Gelibolu'da doğmuştur. Türk müverrihi İbni Kemal bu şehir hakkında şunları söylüyor: "Mevlidi darülgazvei Gelibolu idi ki oldiyarın doğan oğlanları timsah gibi su içinde büyürler. Beşikleri ecel tekneleridir. Sabah ve akşam gemilerin selsiresi avazesıyla uyurlar,,.

Piri Reis'in deniz hayatının ana hatlarını bizzat amcası Kemal Reis'in hayatında aramak lâzımdır. Zira bu mesleğe on iki yaşında giren Piri Reis, fasılasız on dört yıl amcasının yanında yaşamış ve onun bütün deniz savaşlarına iştirak etmiştir.

Daha çok genç iken, Piri Reis, Kemal Reisin gemilerinde hemen bütün Akdeniz kıyılarını dolaştı, muhtelif vesilelerle İspanya, Tunus, Fransa ve Adriyatik limanlarında durdu, bu seyahatler esnasında o mıntakaların coğrafi ve bahri şeraiti hakkında fevkalâde değerli bilgiler ve müşahedeler topladı. Müstahkem şehir ve limanlara karşı mücadele ve taarruzlarda, amcasının yanında geçirdiği on dört yıllık hür hayattan sonra, Piri Reis Amcasının Osmanlı Padişahı Bayazıt II. nin daveti üzerine devlet hizmetine girdiğini gördü. Kemal Reisi yeni vazifelerinde de takip etti. Osmanlı hükûmeti, Venedik Cumhuriyetine karşı harbe karar vermiş bulunuyordu (1498). Osmanlı bahriyesinde yüksek bir vazife alan Kemal Reis, yeğeni ile birlikte harp için hareket etti. Bu andan itibaren, Piri Reis, Osmanlı deniz savaşlarının hepsine iştirak etmiştir.

Piri Reisin, amcasından uzak ve mes'ul şef sıfatıyla iştirak ettiği ilk deniz muharebesi, Osmanlı ve Venedik bahri kuvvetlerini Navarin ve Lepant körfezleri arasında çatıştıran karşılaşma oldu. Aynı ayrı dört çarpışmadan tereküp eden bu muharebe esnasında Piri Reis bir donanmaya bilfiil kumanda etti, ve kazandığı zafer sayesinde, Lepant kalesinin kapılarını zorladı. Bu zaferi, Venedik donanmasının imhasiyle biten Modon zaferi takip etti. Kemal Reisin talebesi, cesareti ve hünnerleri sayesinde, Osmanlı İmparatorluğuna Adriyatikin ve Yunan denizinin Lepant, Modon, Koron, Draç gibi en ehemmiyetli sevkulceş noktalarını kazandırdı.

Bundan sonra Kemal Reis, Sen-Jan şövalyelerine karşı bir muharebeye memur edildi. Piri Reis bu yeni seferde de amcasına refakat etti. Fakat, şiddetli bir fırtınaya tutulan Amiral gemisi battı ve Kemal Reis böylece dalgalara karışarak öldü.

Artık Piri Reis, büyük koruyucusundan mahrumdur. Fakat; amcasının mektebinde kazanılmış bilgiler, uzun gemicilik yıllarında biriktirilmiş tecrübeler ona mümtaz bir mevki temin etmişti. Bu tarihten sonra Piri Reisi Geliboluya çekilmiş görüyoruz; şimdi inzivagâhında (*Denizcilik Kitabı*)nı vücade getirmek, ve -kendi tabiri veçhile- meşhur haritasını hazırlamakla meşguldür.

Osmanlı tahtında o zaman Yavuz Selim bulunuyordu. Yavuz 1516-17 de Mısır seferine çıkınca Piri Reise bir kumandanlık verdi. Piri, Mısırlıların üssü bahrisi olan İskenderiyeyi ele geçirdi. Bu muvaffakiyet Piri Reisi padişaha tanıtmağa ve Geliboluda tamamladığı haritayı takdime vesile olmuştur.

Mısır seferi bitince Piri Reis tekrar Geliboluya döndü, bilgi ve tecrübelerini kâğıt üzerinde tesbite koyuldu. Geliboluda geçirdiği bu sükûn ve rahat devri «Bahriye Kitabı»nın yazılmasına imkân verdi. O aralık Osmanlı tahtında Kanunî Sultan Süleyman bulunuyordu; Piri Reis eserini yeni padişaha takdim etmek fırsatını henüz ele geçirememişti.

O tarihlerde Mısırdaki bir karışıklık zuhûr etmiş ve Piri Reis, buna memur edilen fırkaya rehber sıfatıyla iltihaka davet olunmuştu. Piri Reis, Geliboluda yazdığı kitabını Sadrazam İbrahim Paşaya takdim için bu fırsattan istifade etti. İbrahim Paşa, kitabın ehemmiyetini kavradı ve sultana arz olunmak üzere istinsah edilmesini istedi. Piri Reis işe koyuldu ve 1526 da kitabını hükümdara sundu ve çok takdir edildi; bunun üzerine muharrir yeni bir harita çizip sultana takdim etti.

1541 de Kızıldenize giren Portekiz'ler Süveyşi ele geçirmek için askeri bir sefer tertip ve iki yıl sonra (1543) Aden kalesine hücum etmişlerdi. Bu hücumlar her nekadar püskürtüldü ise de bir zaman sonra, o havalide Portekizlerle ittifak akteden bir Arap şeyhi Adeni ele geçirmişti. Portekizler, bu fırsattan istifade ederek, Hintteki filolarını oraya getirmeği temin ettiler.

Aden şehri, Babülmendep Boğazındaki münakalâta hâkim bir nokta ve binnetice Yemenin anahtarı mesabesinde olduğundan Osmanlı Hükûmeti Piri Reise «Hint Kaptanı» unvanını vererek kendisini Adenin istirdadına memur etti. (1547).

Bunun üzerine Piri Reis, 25 Şubat 1548 de Adene hücum ederek kaleyi istirdat etti. Piri Reisin bu muzafferiyeti, Yemenin ve Kızıldenizin emniyeti bakımından pek büyük bir ehemmiyeti haizdi; PiriReis bu zaferi kazandığı zaman (80) yaşında bir ihtiyardı.

Portekizlileri Kızıldenizden ve umumiyetle Türk sularından koğmak maksadiyle bir filo teşkil eden Piri Reis 1552 de Portekizlerin elinden Maskat müstahkem şehrini de zaptetti.

Hürmüz Boğazına en yakın bir mahal olan bu müstahkem şehir, Basra körfezindeki ticari ve askeri münakalâtı kontrola müsait vaziyeti hasebiyle, fevkalâde ehemmiyetli bir sevkulceyş noktası teşkil ediyordu.

Piri Reisin bu seferi hakkındaki tarihî vesikalar bize, Hürmüz Adası önünde vukua gelen deniz muharebesi esnasında Piri'nin düşman donanmasının adeden ona üstün bulunması sebebiyle hayli mühim zayiata uğradığını gösteriyor. Fakat buna rağmen, o, düşmanı kaçıрмаğa ve Hürmüz Kalesini muhasara etmeği muvaffak oluyor. Ancak, Hintte bulunan bütün Portekiz donanmasının Hürmüz üzerine yürüdüğünü haber alınca muhasaradan vaz geçiyor; Hürmüzü bırakarak Basraya gidiyor. Böylece, fasılasız dört veya beş sefer yapmış, efrat ve gemi bakımından hayli zayiata duçar olmuş olan bu büyük donanma, mühim mesafeler katettikten sonra Basraya dönen Piri Reis, ehemmiyetsiz sebeplerden dolayı bu Türk limanından uzaklaşmağa mecbur ediliyor; Şahsını istihdaf eden ehemmiyetli tehditler karşısında, Hintten gelen Portekiz donanması Hürmüz Boğazını kapamadan yola çıkmak mecburiyetini hissediyor, teslih edebildiği üç gemi ile yola çıkıyor, yolda gemilerden biri batıyor, ve Piri Reis, elinde kalan iki gemi ile 1553 te Süveyşe ulaşmağa muvaffak oluyor.

1554 te ölüme mahkûm ediliyor ve Basra Valisi Kubat Paşanın bir hilesi neticesinde idam olunuyor.

Hayatını yukarda hulâsa ettiğim Piri Reis, denizcilik, gemicilik ve coğrafya ilmi meselelerinde en geniş nazari ve ilmi bilgilere sahipti. Arapça, yunanca, italyanca ve ispanyolcaı ana diline çevirecek kadar biliyordu. Dünya haritasını vücude getirmek için yunanca, italyanca, ispanyolca ve portekizce birçok eserleri tetkik ettiğini yazmıştı.

Piri Reisin eserleri

Evvelce de söylediğim gibi, Piri Reis, "Bahriye,, isimli bir kitapla iki dünya haritası bırakmıştır.

Kitabı Bahriye "Denizcilik Kitabı,,

Bu kitap, denizcilik ilmi sahasında bir şaheser addedilir. Bu kitabı okuyunca, muharririn tahlil ve müşahede melekelerinin enginliği kolayca farkolunur.

Piri Reis, bu eserini vücade getirmeğe sevkeden amilleri şu suretle ve kendi üslûbiyle anlatıyor.

“Sebebi telifi kitap budur kim Hazreti Padişahı âlempenahın âsitanei devlet aşyanına ve deri saadetbahşına tavaifi dehr kâ-milleri envai funundan tuhfeler getürmüşlerdir ki devletlû Huda-vendigârın himmeti bihemtasiyle âlemde vücut bulup namü nişan sahipleri olalar. Bu ez’afülibâdi bimiktar biraderzadei merhum Reis Gazi Kemal, Piri Reis bini elhaç Muhammet hakir dahi ol ümidel Hazreti Padişahın dergâhı felek iştibahına alâkaderittaka tuhfe olmak için derya ilminden ve mellâhlar san’atından bir ya-digâr kitap telif eyledim ki ilmi mezkûrda ta bu zamana gelince kimesne bu misalde müfit yadigâr eylememiştir. İşbu üslûp üze-rine Akdeniz kenarlarının ve cezirelerinin mamurların ve harap-ların ve limanların ve surların ve deryada olan taşların vasıfların sabıka merhum Kemal Reisle vesair gaziler ile deryayı mezburu ilmelyakin ve aynelyakin tetebbü eylediğim üzerine bikusur be-yan eyledim. Zira bu zikrolunan kaziyeler hartı içinde kaydo-lunmağa kabil ve müyesser değildir. Gayet ve nihayette müc-meldir. Bu ecildendir ki hartı dedikleri nesne bu fennin mahirleri pergâr ile mil hesabı üzerine bağlamışlardır. Rast bir deriye yazup öyle olsa on mil hesap olunacak yerlere hartı içinde an-cak üç nokta sığar. İmdi yerler vardır ki on milden eksiktir, bir an takdir otuz mil olup dokuz nokta sığar imiş. Bu itibar üzerine anın gibi mahallerde vaki olan kenarların ve cezirelerin mamurları ve harapları ve limanları ve suları ve deryada olan taşları vasıfları mezkûr limanların kangı canipte idüğü ve ne rüzgâra muvafık ve kangısına muhalif idüğü vüs’ati darlığı ve ne miktar sefinelere mütehammil idüğü ve dahi bunlara benzer nice türlü alâmetler hartı içinde kaydolunmağa kabiliyet ihtimali mu-haldir. Eğer hartı bir nice deriye yazılmak caiz değil mi denilirse meğer ol deri şol miktar büyüye kim anı gemilerde hizmetlen-meğe kabil olmya. Ol sebepten üstatlar anı bir deriye yazarlar ki anınla deryanın vâsi olan kenarlarında ve azim cezirele-rinde amel edebilürler, lâkin vüs’at olmyan yerlerde bilâşek kılavuza ihtiyaçları olmak mukarrerdir. Bu fakir dahi mukad-dema bir hartı bünyat edip şimdiden olan hartılardan ez’afı muzaaf ziyade türlü tasarruflar gösterip Hint ve Çin bahirlerinin taze çıkan hartılar ki diyarı Rumda kimesne anı bu zamanedek malum edilmemiştir. Anları da bile kaydedip Merhum ve Mağfur Sultan Selim Han tâbe serahü ve cealel cennete mesvâhü Hazret-

lerinin babı seadet meabına nefsi Mısırdı verilüp makbul olmuştu. Amma zikrolunan icmal anda da mukarrer idi. İmdi bu istimal olan hartılar ilmi ile deryanın vâsi olan kenarlarında ve azim cezirelerde amel edebilirler. Lâkin anın gibi vâsi yerlerde bazı alâmetler mehmâemken yazılıp farkolmaz. Bizzarur mücmel yazılır amma bu fakir bir tarik üzerine asan eyledim ki bu fennin ehl olan kimesnelerden mezbur yerleri görmeden ve bilmeden bu kitapta yazılanını amele götürmekle biinayetillah her işleri âsân olup kılavuza ihtiyaçları kalmaz. . . .”

Piri Reisin 1520 de (Hicri 927 yılında) tamamladığını söylediği eseri, gemicilik hakkında bazı malûmatı ihtiva eden manzum bir mukaddeme ile başlıyor; sadece bu malûmat, muharririn denizcilik ilmindeki derinliğini kâfi derece gösterir. Aynı mukaddemede bütün dünya denizleri hakkında bildiklerini ve işittiklerini anlattıktan sonra muharrir eserin başlıca mevzuu olan Akdenize geçiyor.

Bu mukaddeme, büyük Türk gemicisi, deniz haritalarının ne kadar doğru olması lâzımgeldiği hususundaki fikirlerini şu suretle anlatmaktadır. :

“Bil ki, bir harita yapmak için hususi bir vukuf gerektir, ve rasgele bir adamın onu yapabileceğini sanma; çünkü bir hartıda her şey en ince teferruata kadar doğru olmalı ve hakikate tevafuk edebilmeli, hiç bir fark görülmemelidir. . . .”

En küçük bir harita hatasından çıkabilecek fena neticeleri Piri Reis, bakınız, nasıl anlatıyor :

“Bir haritada en küçük bir şey noksan olursa bu harita hiç bir şeye yaramaz. Âlimler hattâ en küçük bir hata yapsalar harita üzerinde bütün burunların yerleri altüst olacak mesafeler ölçülemyecek ve böyle bir haritayı kullananlar yanılacaklardır. . . .”

753 sahife tutan Bahriye (Denizcilik Kitabı) nın en mühim kısmı Akdenize ait olanıdır. Bu kısmın ilk fasılları tarih ve coğrafya malûmatını, sonra mesleki bakımdan bir tasviri ve her fasıldaki sahillerin ve denizlerin arzettiği manialar hakkındaki işaretleri ihtiva etmektedir; muharrir, böylece deniz rehberlerinin yazılışında daima nazarı dikkate alınmış olan usulleri vaz’etmiş bulunuyor.

Bu kısım, Rumeli ve Anadolu sahilleri ve Adriyatik, İspanya Tunus, Cezayir ve Mısır sevahili hakkında malûmatı da ihtiva etmektedir. Piri Reisin bu büyük ve güzel eseri aynı devirde tertip edilmiş benzeri eserler arasında birinci safı işgal eder.

Esasen İngiliz, İtalyan, İspanyol, Fransız ve Hollanda deniz rehberleri bu kitabın koyduğu usuller sayesinde yazılmıştır. Binaenaleyh Piri Reis'in eseri, Garpta yazılan bütün rehberlerin ana kaynağını teşkil eder. Bahriye'nin ilmi değerini takdir edebilmek için onu aynı tarzda yazılmış başka bir eserle karşılaştırmak muvafık olurdu; ancak Bahriye bu nevi eserlerin ilki olduğundan böyle bir karşılaştırma yapmanın imkânı yoktur.

(*Bayan Âfet, konferansının bu noktasında, atideki projeksiyonları gösterdi.*)

1 — Bahriyenin mukaddemesi.

2 — (*Dardanelles*) adıyla tanınan *Çanakkale Boğazının - Bahriye röprodüksiyon'una nazaran - plâni.*

3 — *Venedik plâni. (Bahriye röprodüksiyonu).*

4 — *Sardunya adasının plâni. (Bahriye röprodüksiyonu).*

5 — *Marsilya'nın plâni. (Bahriye'ye nazaran).*

Piri Reis'in haritalarını tetkika geçmeden önce size, bu hususta muhtelif birçok tezler olsa da, Amerika'nın keşfi hakkında bazı noktaları kısaca hatırlatmak isterim.

Portulan denilen ve sahil kılavuzları için yapılmış olan harita ve rehberler XIV üncü asırda Brazil adasını, 1424 tenberi de, bazan Sipangu (Japonya) ile karıştırılan Antilya adası'nı haber veriyorlardı. 1474-1482 tarihleri arasında Toskanelli, Kristof Kolobm'a bugün elde olmıyan ve esasen mevcudiyeti de mucibi tereddüt bulunan bir mektup yazmış ve bu mektuba bir de harita iliştirilmiş imiş. Bu mektup, Garp yolunun, - bu yoldan gidip gelmiş birçok adamların şahadetine göre - , Asyaya tehlikesizce isal ettiğini bildiriymiş. Kolomb bu mektupla haritayı yanında götürmüş diğer taraftan (Dö la Ponsier), Kristof Kolomb'un kullandığı haritayı bulduğunu iddia ediyor. Bu Portekiz haritası 1488-1493 arasında yapılmıştır.

Amerika'nın mevcudiyeti, Avrupa'da 1507 den önce hiç tahmin olunmadı. O yıl Floransalı gemici Amerigo Vespucci, o vakittenberi birçok dillere tercüme edilmiş olan mektuplarının birinde cesim bir topraktan, Avrupanın garbında keşfolunmuş Novus Mundus (Yeni Dünya) dan bahsediyordu. Aynı yıl, St Dié adlı bir matbaacı - belki de neşrettiği Vespucci mektuplarını teyit için - Amerigo'nun mevcudiyetini bildirdiği kıt'aya Amerika adının verilmesini teklif ediyordu. Fakat Vespucci, ölümüne kadar (1512) Amerika isminin yayılmağa başladığını öğrenmedi.

Öte taraftan, bu ismin Nikaroga'nın, yerliler tarafından Amerika denilen bir noktastan çıktığı da iddia edildi.

Bayan Âfet, konferansının bu noktasında Amerikanın o devre ait XVI inci asır haritalarından alınmış olan bazı klişeleri gösterdi. Bu klişeler şunlar idi :

1 — *Toskanelli haritası denilen harita. (Kreçner'in yenilediği hal ile).*

2 — *Kristof Kolomb haritası denilen harita. (Dö la Ponsier, Kristof Kolomb'un projesini 1491 de katolik krallara bu harita ile anlattığını iddia ediyor).*

3 — *Valdsemüller'in 1507 de yapılmış dünya haritası. (Burada Afrika kıtası şekilsiz bir vaziyet gösteriyor.)*

5 — *Jan Severs'in 1514 te (Leyde) de basılmış haritası. (Bu harita, kıtaların gösterilişi ve onları birbirinden ayıran mesafeler bakımından Piri Reis'in haritası yanında ehemmiyetli yanlışlıklar arz etmektedir).*

6 — *Lopo Hamen'in 1519 da yapılmış haritası. (Bu haritada, cennup nisif küresi kıta olarak gösteriliyor.)*

7 — *Meçhul bir Portekiz'li tarafından 1520 de yapılan harita (Bu haritanın şekil ve mesafeleri doğru değildir.)*

Bu harita hakkında, merak verici bir müşahedeyi bildirmek istiyorum. Görüyorsunuz ki, bu haritanın muhtelif yerlerine muharrir muhtelif ihtarlar kaydetmiştir. Brezilya arazisi üzerindeki ihtar şunu söylüyor: «Bu memlekette nebatlar ve kuşlar bizimkinden farklıdır». Sadece İsdore (etimoloji; kitap 14, fasıl 5) bu topraktan şu şekilde bahseder: «Dünyanın üç kıtasından maada bir de Okyanus'un ötesinde, çok cenupta dördüncü bir kıta vardır ve orada güneş, memleketimizdekinden çok kızgındır.»

Mevzuubahs adam, (639) da, binaenaleyh Amerika'nın Kristof Kolomb tarafından keşfinden sekiz asır önce ölmüş İspanyol âlimi İsdore de Sevil'dir.

Bayan Âfet burada Sebastian Müster'in 1550 de yazdığı kozmografya kitabine neşrolunan Amerika haritasını projeksiyonla göstermiştir.

* * *

Piri Reis, 1513 de, dünya haritasını «Gelibolu» da hazırladı ve çizdi. Onu dört yıl sonra Mısır fatihi Birinci Sultan Selim'e bu memleketteki ikameti esnasında bizzat sundu.

Zaten Türk Amirali (Bahriye) isimli eserinde, o zamana kadar mevcut olanlardan çok daha mufassal bir harita hazırladığını ve oraya «Hint ve Çin denizlerine» müteallik malûmatı da kaydetti-

ğini yazmıştı. Hartanın kenarında bulunan kayıt, bunun, Bahriye mukaddemesinde bahsedilen haritanın bir parçası olduğunu ispat ediyor.

Dikkat edilirse, haritanın şarka tekabül eden kenarına yazılı notların ortadan kesilmiş olduğu anlaşılır; ve bundan, bu haritanın heyeti umumiyesinin dünyanın o devirde malûm aksamını ihtiva ettiği istidlâl olunabilir. İlk nazarda anlaşılır ki, haritanın elimizde bulunan parçası, tam haritanın ancak üçte birini teşkil etmektedir. Yırtılan parça, bütün araştırmalara rağmen, bulunmamıştır.

Müellif, haritasının bir derkenarında, kendininkini vücade getirirken tetkik ettiği haritalardan bahsediyor ve Antil'lere tahsis ettiği başka bir notta, Antil adaları ve sahillerile alâkalı bahislerde Kristof Klomb'un haritasından istifade ettiğini söylüyor.

Piri, derkenarlar yardımile, haritayı ne tarzda tertip ettiğini anlatıyor ve ilâve ediyor:

İşbu harti misalinde harti asır içinde kimesnede yoktur. Bu fakirin elinde telif olup şimdi bünyat oldu. Hususan yirmi miktar hartiler ve Yappamondolardan - yani İskenderi Zülkarneyn zamanında telif olmuş hartidir ki rubu meskûn anın içinde malûmdur; Arap tayfası ol hartiyeye Caferiye derler - anın gibi sekiz Caferiden ve bir Arabî Hint hartisinden ve dört Portukalın şimdi telif olmuş hartilerinden kim Sint ve Hind ve Çin diyarları hendese tariki üzerinde ol hartilerin içinde mesturdur ve bir dahi Kolombunun garp tarafında yazdığı hartiden bir kıyas üzerine istihraç edip bu şekil hâsıl oldu; şöyle ki bu diyarın hartisi bahriler içinde nice sahîh ve muteber ise mezbur harti de dahi yedi derya öyle sahîh ve muteberdir.

Bahriye'nin mukaddemesinde, Piri Reis, diğer söyledikleri arasında, Antillerin Kristof Kolomb tarafından keşfini zikir ve şunu ilâve ediyor:

“Haritası bize vâsıl olmuş bulunuyor.”

Kristof Kolomb haritasının Piri Reis'in elinde bulunmasına hayret edilebilir. Fakat bunu şu şekilde izah etmek mümkündür: “XV inci asrın sonunda ve XVI inci asrın başında, Piri Reis, amcası Kemal Reis'in refakatinde, İspanya sahillerindeki deniz muharebelerine iştirak etmişti. Filhakika, kitabında Kemal Reisle müştereken yedi İspanyol gemisini esir ettiklerini yazıyor. Diğer taraftan, Antiller'den ve Antil yerlilerinin kıyafetlerinden bahsederken bir muharebe esnasında, bu yerlilerin giydikleri - papağan tüyleriyle süslü - bir başlığın, hattâ demiri bile kestiği söylenen

siyah ve sert bir nevi taşın ellerine geçtiğini hikâye ediyor. Dünya haritasının derkenarlarından birinde de; Kristof Kolomb'a Amerika seyahatlerinde üç defa refakat etmiş ve bilâhare Kemal Reis'e esir düşmüş olan bir gemicinin Kemal Reis'e bu mevzu üzerinde şayanı dikkat ifşaatta bulunduğunu okuyoruz.

Bu İspanyol gemicisinin, "Antiller," den gelen eşyanın ele geçirildiği aynı muharebede Kemal Reis tarafından esir edilmiş olması mümkündür. Ve bu izahattan şu çıkıyor ki Piri Reis'in elinde bulunan Kristof Kolomb haritası 1498 de çizilmişti. Kemal Reis ve Piri Reis İspanyolları 1501 de mağlûp ettiklerinden, Türk Amirallarının bu haritayı o muharebeler sırasında ele geçirmiş bulunmaları çok mümkündür.

Dünya haritasının elimizde bulunan parçası; Avrupa ve Afrikanın garp sahillerinin bir kısmı ile Atlas Okyanusu ve Merkezi Amerika ile Cenup Amerikasını ihtiva etmektedir.

Harita, ceylân derisi üzerine muhtelif renklerle çizilmiştir. O devrin bütün haritaları gibi, tul ve arz daireleri taksimatını havi değildir. Orada, biri şimalde biri cenupta olmak üzere iki tane rüzgâr gülü görülür. Güllerden her biri otuz iki kısma ayrılmış ve taksimat hatları gül muhitinin dışına kadar uzatılmıştır. Her rüzgâr gülünün bir mili bahri mikyası bulunuyor.

Harita birçok nakışlarla süslenmiştir. Denizlerde ve sahillerde bir çok gemi resimleri buluyoruz. Haritanın muhtelif yerlerinde bazen resimlerle alâkalı, bazen de onlarla alâkası olmayıyan muhtelif haşiyeler görüyoruz. Bir kaçını zikrettiğim bu notlar çok kıymetlidir.

Bu haritalarda dağlar resmolunmuş ve nehirler kalın hatlarla gösterilmiştir. Piri Reis, bu haritasında, Bahriye kitabınının 28inci sayfasında işaret ettiği remzi işaretlere dair kaideleri de tatbik ediyor ve böylece kayalık yerleri siyah noktalarla, kum kademelerini ve sığ suları kırmızımtırak noktalarla, denizin içinde ve gemilerin göremeyeceği yerlerdeki kayalıkları da saliplerle gösteriyor.

Garbi Afrika sahillerini çizerken elindeki me hazler sadece Portekizlerin vücade getirdiği haritalar değildi; Türk gemicilerinin kitaplarından ve bunların aynı sahillere yaptıkları seyahatler esnasında topladıkları malûmattan da istifade etmişti. Filhakika haritasının Garbi Afrikaya taallük eden kısmında, Babadağı, Akburun, Yeşilburun, Altınırnak gibi Türk ismi taşıyan birçok yerler görülüyor.

Bu sahillerin harita üzerindeki vaziyetine gelince, bu cihet büyük bir sıhhatle gösterilmiştir, Cenubi Amerikaya dair olan kısımda yine görüyoruz ki, Piri Reis Portekizlerin yeni haritalarından istifade etmiş ve Amerigo Vespucci, Pinzon ve Jan dö Solis tarafından 1508 e kadar Cenubi Amerika sahilleri hakkında tesbit edilen mütaaleaları dünya haritasına aynen geçirmiştir.

Kara kısmı Plata'nın cenubunda şarka doğru fasılasız uzanıyor. Hartanın bu kısmının, Batlamyus telâkkisine göre vücade getirilmiş kürei musattahaya imtisalen çizildiği anlaşılıyor.

Fakat sekiz yıl sonra, Bahriyeyi yazdığı sırada, Piri Reis eserin mukaddemesinde La Plata'nın cenubunda kara değil deniz bulunduğunu yazması ihmal etmemiştir. Bu şekilde, Türk coğrafyacısı, daha sonraki keşiflerden haberdar bulunuyordu.

Coğrafi keşiflerin, tarihi bakımından, âlimlerin dikkatini en çok merkezî Amerika çekiyor. Dünya haritası üzerinde, hakiki Antil adaları, ada olarak değil de - Kristof Kolomb'un da zannettiği gibi - bir kıta olarak gösterilmiştir. Filhakika Piri Reis, Merkezî Amerikayı «Antil Eyaleti» ve cenup Amerikası sahillerini «Antil Kıyıları» tesmiye ediyor.

Atlas Okyanus'u üzerindeki bir haşiyede Piri Reis 1494 de aktolunan Tordesillas muahedesinde ve dünyayı İspanyollarla Portekizler arasında taksim eden hattı fasıldan bahsediyor.

Piri Reis, dünya haritasına Kristof Kolomb haritasını - ki bu da, daha önce çizilmiş bulunan Toskanelli haritasındaki malûmatı ihtiva ediyordu - alıp geçirmekle bize Amerikanın en eski haritasından bahşetmiş oldu. Ve böylece, keşifler tarihinin en ehemmiyetli safhalarından birinin müteaddit noktalarını aydınlattı.

Hulâsa, bu harita, coğrafi keşifler tarihinin en kıymetli vesikalardan birini teşkil eder.

Piri Reis'in dünya haritasının ikincisi

Piri Reis Gelibolu'da, onbeş yıl sonra, 1528 de, ikinci bir dünya haritası yapmıştı. Bu da, birincisi gibi, imzasını taşıyor. Onun maalesef ancak bir parçasına sahibiz. Orada, Atlas Okyanusunun şimal kısmını, Şimalî Amerika'nın ve Merkezî Amerika'nın yeni keşfolunmuş sahillerini buluyoruz. Bu parça dört rüzgâr gülü ve 20 kısma taksim olunmuş iki mikyası ihtiva ediyor. Nisbetler birincidekinden daha büyüktür. Şimalde Groenland ve Cenuba doğru Asor adaları görülüyor.

Groendlandın cenubuna doğru iki büyük kara parçası farko-lunuyor ki, bunlardan şimaldeki Bakala tesmiye olunuyor. Harita-da, Bakala'nın Portekizler tarafından keşfedildiği yazılıdır. Daha aşağıda Arzi Cedit yakınındaki haşiyede; bu sahillerin Portekizler tarafından keşfolunduğunu, fakat heyeti umumiyesinin henüz ma-lûm olmadığını ve sadece keşfedilmiş bulunan kısmın resmedildi-ğini okuyoruz.

Daha cenupta, hakikî şekline çok yakından benzeyen Florida yarım adası görülüyor. Dünya haritasının bu ikincisinden Piri Re-is'in o zaman yapılan keşifleri ihtimamla takip ettiğini anlıyoruz. Türk Amiralı ikinci haritası üzerinde - yeni keşiflere dayanarak - inceden inceye tashihler yapıyor; haritalarda sahihliğe büyük ehemmiyet veren Piri Reis, hakkında hiç malûmata sahip bulun-madığı dünya kısımlarını haritasında beyaz bırakmağı tercih et-miştir. Esasen, haritasındaki bir haşiyeye bize öğretiyor ki, keşfe-dilmemiş kısımlar-henüz meçhul oldukları için-beyaz bırakılmıştır. XVI ıncı asrın Türk haritacı Amiralının nasıl bir ilmi zihniyetle hareket ettiği bu izahatten anlaşılır.

Bayan Âfet projeksiyonla şunları göstermiştir:

1 — *Piri Reis tarafından 1513 de yapılan birinci harita.*

2 — *Amiralın 1528 de yaptığı ikinci harita.*

3 — *Piri Reis'in bize kadar gelen ilk haritası; küreiarzın hemen dörtte birini teşkil eden kısımları ihtiva ediyor. Amiralın, daha büyük bir mîkyas üzerine yapılmış olan ikinci haritasına gelince; bu, dünyanın ancak sekizde birini teşkil eden kısımları ihtiva ediyor.*

4 — *Bir tarihî haritanın devrimiz atlaslarından birile mukayeseli tetkiki bize Piri Reisin eserinin ehemmiyet ve şumulünü kolayca ispat eder. Bununlaberaber işaret etmek lâzımdır ki, yalnız cenup nısıf küresi memleketleri sıhhatle tesbit olunmamıştır. Türk haritacısı, mesaisini, 50 derece cenup arzına kadar götürdü.*

5 — *Türk Amiralının haritası, eb'at ve mesafeler cihetinden XVI ıncı asırdaki muasırlarının bastırdıkları haritaların hepsinden çok daha doğ-rudur. Şu noktayı kaydetmeli ki; kıt'aların birbirlerine nazaran vaziyeti, Afrikayı Cenup Amerikasından ayıran mesafe hakikate tamamen uygundur. Sadece kıt'aların gösterilişi bizim modern bilgimize tekabül etmiyor. Bununlaberaber unutmamak lâzımdır ki, Türk haritacısı, mesaisinde; Kristof Kolomb'un ve - XVI ıncı asırda mütemadiyen yayılmakta olan - Batlamyus coğrafyasının meydana koydukları ilmi mu'talardan mülhem olmuştur.*

6 — XVI nci asırda gemicilik, Atlas Okyanusu aşmak için, büyük rüzgâr ve deniz cereyanlarından istifade ediyor, büyük gemiler - bilâhare Amerikaya doğru yönelmek üzere - ilkin Cenubî Afrikaya doğru ilerliyorlardı. Türk haritacısı, yeni dünya ile tesis edilen temas sayesinde eserini tamamlamağa ve kşiflerini genişletmeğe muvaffak oldu.

Netice

Piri Reis'in dünya haritaları, birbirini karşılıklı tamamlayan ve binnetice coğrafi keşifler tarihinin belki de en mühim bir safhasını tetkik için elzem olan iki vesikadır.

Bu vesikalar dünya medeniyet ve kültürüne Türklerin yardımının bariz birer misalini teşkil ederler.

Bu tetkikatta, Türkiyenin çok değerli bulduğum mühim bir çalışma beraberliği gösterdiğini düşünmekle mesudum. Bu çalışma beraberliği; bütün devirlerin gemicileri tarafından yapılan mütevali dünya fütuhatını izah etmek istiyecek kimselerin hiç biri tarafından ihmal edilmeyecektir.

Konferansımı bitirirken, size, Piri Reis'in yaşadığı XVI nci asırdaki Türk san'at eserlerinin bazıları hakkında - natamam olsa da - bir fikir verebilecek bazı projeksiyonları göstermek isterim.

Bayan Âfet, yine projeksiyonla şunları göstermiştir:

1 — XVI nci asırda İstanbulda bir rasathanenin içinde çalışmalar ve o devrin heyet aletleri.

2 — O devrin Türk donanması (bir deniz harbi esnasında.)

3 — Tezyinatı çok ince bir çalışma mahsulü olan ve istilize çiçekler arzeden bir Türk kalkanı.

4 — Osmanlı Türklerinin hemen daima abidelerini süsledikleri Türk çinilerinden bir nümune. Bu çininin güzelliğinin bir hususiyeti de bilhassa orijinal mavi ve kırmızıdadır ki, bu, çok ince bir zevkin yarattığı Türk renkleridir.

5 — Nakışları fevkalâde mütenevvi olan bir Türk kumaşı modeli. Bu kumaşın bir parçasına dikkatle bakılırsa, nakışların - umumiyetle bütün kumaşlarda görüldüğü veçhile yeknesak olmak şöyle dursun - birbirinden tamamen farklı olduğu görülür. Yaprak veya çiçeklerden her birinin hususî bir şekli ve rengi vardır.

6 — İstanbul müzelerini ve kütüphanelerini dolduran san'at eserlerinden çok güzel bir minyatür.

Piri Reis öyle bir asırda yaşadı ki Türk Kültürü her sahada en verimli idi. Onun yalnız Türk Kültürüne değil, bütün dünya ilmine hediyesi çok büyüktür.

Bibliyoğrafya

- 1 — *Piri Reis* “Kitabı Bahriye,”
İstanbul 1935
- 2 — *Piri Reis* “Piri Reis haritası,” (1513 919).
İstanbul 1935
- 3 — *Piri Reis* “Amérique du Nord,” fragment de carte
mondiale.
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 2754/49357.
- 4 — *Kâtip Çelebi* “Keşfüzzunun,”
Bibliothèque de Topkapu
İstanbul No. 233/35362
- 5 — *Kâtip Çelebi* “Cihannüma,” (1065)
İstanbul 1659
- 6 — *Kâtip Çelebi* “Tuhtetülkibar,” (1066)
İstanbul 1660
- 7 — *Société turque
d'histoire* Histoire générale
İstanbul 1933.
- 8 — *Lionel Bataillon* La découverte de l'univers par l'homme.
L'image du monde (Evolution Humaine).
Paris 1934.
- 9 — *Ch. de la Roncière* La carte de Chr. Colomb.
Paris 1924.
- 10 *A. E. Nordenskjöld* Facsimile - Atlas to the Early history of
Cartography. With reproduction of most
important maps printed in the XV and
XVI centuries.
Stockholm.